

Nyhetsbrev från

NAV-industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Nummer 2

Maj 2020

info@navivast.se

Gräne Gruva

Ett öppet dagbrott från 1899

Ordföranden har ordet

Det är en underlig värld vi lever i just nu. Den har på något sätt blivit stående på ett ben och väntar. Väntar på att få komma igång som vanligt igen. Väntar på att det ska klinga av. Väntar. Samma känsla tror jag många av oss inom våra föreningar och besöksmål känner. Vi väntar. Det kommer att bli som vanligt igen, när vet ingen, men det kommer.

Inom NAV strävar vi på. Årets Besöksmålskarta (NAV-kartan) har kommit rykande färsk från tryckeriet och vi håller på att dela ut den. Tveka inte att kontakta någon i styrelsen om ni ännu inte fått era exemplar.

Årsmöte kommer det också att bli, om än i annan form. Information skickas ut via e-post från vårt kansli med instruktioner, så håll utkik efter detta.

Med detta önskar jag alla medlemmar en solig vår och en härlig sommar. Håll avstånd och håll ut – snart är vi igång igen!

LISE-LOTTE

NAVs Nyhetsbrev nr 2 2020

Första sidan:

Bilden visar Gräne Gruva, en av NAVs senare medlemmar. Gruvan är alltid öppen för allmänna besök, ingen entré, vilket betyder att man även i dessa tider oavsett tid kan göra ett besök. Läs mer om Gräne Gruva på sidan 5.

I besöksmålskartan finns flera arbetslivsmuseer och besöksmål som finns tillgängliga utomhus och alltid kan besökas. Börja med ett besök på ett arbetslivsmuseum utomhus.

Foto: Gräne Gruva.

Innehåll:

	sidan
NAVs nyhetsbrev nr 2 2020	2
Ordföranden har ordet	2
Aktuella notiser	3-4
Nya medlemmar	5
Gräne Gruva	5
Derome	5
Berättelsen om en tvättmaskin	7
NAVs Evenemangskalender	7
Yrken som försvunnit: Vattenrallaren	8
Skogsmuseet i Daretorp blir tillgängligt digitalt	9
Historiska maträtter: Falukorven	10
Kurser	11

Redaktion:

Ola Nilsson	070- 256 14 74	ola.nilsson@navivast.se
Einar Brodin	070- 530 77 79	einar.brodin@navivast.se
Ingvar Kronhamn	076- 881 08 85	ingvar.kronhamn@navivast.se

Vi i redaktionen vet att alla medlemmar och museer har massor av intressant och underhållande material i sina gömmor.

Vi är tacksamma för alla synpunkter, ideer, och inte minst alla bidrag, text och bilder till nyhetsbrevet.

**Nästa nyhetsbrev utkommer i augusti 2020.
(Presstopp 2020-07-31)**

NAV - industrihistoria och arbetslivsmuseer i Väst

Box 15, S- 534 21 Vara
Tel: 072- 246 92 32
www.facebook.com/industriocharbetsliv.se

Org. nr. 80 24 61- 14 13
Bankgiro: 780- 73 65

E- post: info@navivast.se
Hemsida: www.navivast.se

Aktuella notiser

Arbetslivsmuseernas Dag

Tyvärr blev det ingen Arbetslivsmuseernas Dag i år i Vilanhallen i Skara. Coronaviruset satte som bekant stopp för det.

Vårt förarbete i olika arbetsgrupper såg lovande ut med många anmälningar och ett intressant program.

Vi har fortsatt kontakt med ansvariga inom Skara kommun och siktar på ett nytt försök nästa vår.

Vi räknar med att dra i gång planeringen inför nästa års evenemang under hösten och hoppas att alla som var anmälda till årets evenemang även kan delta nästa år.

Mer information kommer efter sommaren!

Nästa stora evenemang som planeras i Vilanhallen är ”Ostmässan” som kommer i slutet av september. Denna mäsas har återuppstått efter ett antal års uppehåll.

Årsmötet

Vårt tidigare planerade årsmöte den 4 april 2020 gick ju som bekant inte att genomföra.

Styrelsen i NAV har nu i sitt senaste styrelsemöte (digitalt möte 2020-04-22) beslutat att genomföra 2020 års årsmöte lördagen den 29 augusti 2020.

Årsmötet kommer att genomföras antingen fysiskt i lokal, eller om detta inte är möjligt digitalt. Reservera dagen!

Mer information om plats och andra villkor kommer när vi vet förutsättningarna.

Inställda utbildningar

NAV har tidigare beslutat att förlägga sin utbildningsverksamhet inom Prismasamarbetet. Med anledning av den pågående Coronakrisen är alla utbildningar framskjutna på obestämd tid.

När det åter är möjligt återkommer vi med kompetensutveckling om bland annat arrangörsskap, marknadsföring, digitala medier, digitalt berättande, projektansökan och mobila produkter.

Under våren och sommaren erbjuder vi istället stöd individuellt eller i mindre grupper på distans. Kontakta oss om vad just er förening behöver stöd med för att utveckla dig och ditt besöksmål.

elin.sorensson@innovatum.se

Arbetsgivaravgiften

De NAV-medlemmar (eller andra) som har anställda i sin verksamhet kan få lägre arbetsgivaravgift att betala till Skatteverket.

Arbetsgivaravgiften är sänkt från 31,42 % till 10,21%. Sänkningen gäller från och med mars månad till och med juni månad.

Tänk på detta när ni fyller i skattedeklarationen.

Insända skattedeklarationer kan ändras.

Mer info om detta finns på Skatteverkets hemsida

Stödpaket från regeringen

I och med Coronapandemin har regeringen tagit fram ett ekonomiskt stödpaket till kulturlivet, vilket inkluderar museum. Det riktar sig i första hand till större museum med flera anställda, men vissa delar kan även gynna mindre aktörer. 500 miljoner kommer att fördelas av bland annat Kulturrådet.

Det som ingår i stödpaket är:

- sänkt arbetsgivaravgift
- kompensation för höga sjukfrånvarokostnader
- hyresrabatt där hyresvärden ansöker om bidrag
- stiftelser och privata museer omfattas av reglerna för korttidsarbete, permittering.
- Möjlighet att skjuta upp skattebetalningar
- 1 månads förlängd deklarationstid

Verksamt.se samlar uppdaterad information från myndigheter angående Corona och med Coronapandemin har regeringen tagit fram ett ekonomiskt stödpaket till kulturlivet, vilket inkluderar museum. Det riktar sig i första hand till större museum med flera anställda, men vissa delar kan även gynna mindre aktörer. 500 miljoner kommer att fördelas av bland annat Kulturrådet.

Det som ingår i stödpaket är:

- sänkt arbetsgivaravgift
- kompensation för höga sjukfrånvarokostnader
- hyresrabatt där hyresvärden ansöker om bidrag
- stiftelser och privata museer omfattas av reglerna för korttidsarbete, permittering.
- Möjlighet att skjuta upp skattebetalningar
- 1 månads förlängd deklarationstid

Verksamt.se samlar uppdaterad information från myndigheter angående Corona viruset.

Dag om "tidsresor" framskjuten

Kulturkatalogen Västs sedan tidigare planerade dagar om "tidsresor" är framskjuten och nu erbjuds nya datum i november. Det är Kulturkatalogen Väst som tillsammans med Jamtli arrangerar en workshop om hur museum kan använda sig av "tidsresor" där barn får uppleva hur det kan ha varit att leva förr i tiden. På grund av Corona är de framflyttade till 9 november, Göteborgs Stadsmuseum eller 10 november, Borås museum. En mer utförlig inbjudan med tider och möjlighet att anmäla sig kommer i början av oktober.

Mer info: bo.ekberg@vgregion.se

Stärk ditt besöksmål genom Prisma Västra Götaland

Svenska och utländska besökare vill uppleva platsens kulturarv och ta del av det unika och äkta. Det finns en stor potential i att vi inom kulturarvssektorn (föreningar, museer med flera) tar en större roll inom besöksnäringen.

En arbetsgrupp för Kulturturism har därför skapats inom samverkansplattformen Prisma Västra Götaland. Den har till uppgift att stödja de kulturarvsaktörer som vill vara en del av besöksnäringen. Vi är medvetna om att alla föreningar och museer inte har denna ambition och att ni ändå bedriver en viktig och värdefull verksamhet.

För att ta reda på vilka av er som är intresserade av att stärka sitt besöksmål har vi tagit fram 10 korta frågor i en webbenkät som vi gärna vill att ni svarar på så snart som möjligt.

De besöksmål som visat intresse kontaktas av oss för vidare samarbete. Det kan handla om fortbildning, gemensamma satsningar och erfarenhetsutbyte.

Hoppas ni har tid att svara på enkäten. Klicka på länken nedan för att påbörja enkäten.

<https://sv.surveymonkey.com/r/NSGY9X2>

Prismas Kulturturismgrupp genom NAV

Elin Sörensson, Kulturarvsutvecklare

Innovatum Science Center

Postadress: Box 902, 461 29 Trollhättan

Besöksadress Åkerssjövägen 16, Trollhättan

Tel 0520 289 419

www.innovatum.se

PRISMA
VÄSTRA GÖTALAND

Lokal utveckling genom Leader

Leader är ett EU-program som går ut på att utveckla landsbygden och har funnits i Sverige sedan 1995. Syftet är att utveckla landsbygden inom EU utifrån lokala förutsättningar. För att kunna söka stöd måste projektiden passa in i den utvecklingsstrategi som är godkänd för just ditt område. Det går inte att få pengar till befintlig verksamhet och projektet skall på ett eller annat sätt kunna fortlöpa efter projektidens slut.

Kontakta ditt leaderkontor innan du söker stöd och se vilka regler som gäller för just er. I Västra Götaland finns nio leaderkontor utspridda över regionen.

Exempel på projekt inom Leader:

- Särestads Lantbruksmuseum har fått pengar för att utveckla och digitalisera sin utställning och nå nya målgrupper.
- Höljebacka brandmuseum har kunnat bygga en ambulanshall med möjlighet att visa fler fordon.

Kartläggning: Hur mår ert besöksmål?

Med anledning av Corona har flera av NAVs medlemsföreningar stött på eller kommer att stöta på olika bekymmer. Vi vill därför göra en kartläggning för att kunna ta fram strategier och underlätta så mycket som möjligt för att verksamheten skall kunna fortlöpa även efter Corona pandemin. Både med interna insatser och genom påverkansarbete.

Vi ser därför gärna att ni tillsammans i styrelsen pratar om enkäten och svarar på dess frågor. Frågorna rör medlemsverksamhet, publik verksamhet och ekonomi. Enkäten kommer även att skickas till föreningen i ett separat utskick.

<https://forms.gle/e7w1vaB5BjGFjVto8>

ELIN SÖRENSSON
Kulturarvsutvecklare
Innovatum Science Center

Besök oss på facebook;

www.facebook.com/industriocharbetsliv.se

Nya medlemmar i NAV!

Gräne Gruva

Lastplatsen för avtransport, med vagnar och lastningsränna är nu återställd. Foto: Gräne Gruva.

Den nybildade föreningen **Gräne Gruva 1899** är ny medlem i NAV. Föreningen har som uppgift att marknadsföra och synliggöra besöksmålet Gräne Gruva.

Mellan sjöarna Holsjön och Lilla Hallången utanför **Holsljunga** ligger Gräne gruva. Här bröts fältspat och kvarts från slutet av 1800-talet för porslinsindustrin och exporterades främst till Tyskland, på en liten järnväg som anslöt till järnvägslinjen Falkenberg–Limmared. Driften av gruvan upphörde 1930.

Gruvan har blivit nominerad till ett av Västra Götalands underverk. Just nu är man mitt inne i ett 5 års projekt för att aktivt på en rad olika sätt jobba för att förbättra attraktionen och tillgängligheten på platsen.

Nu under våren har man skapat en Rhododendronpark med 250 nyplanterade buskar och man fortsätter att för yngre besökare anlägga en 400 meter lång Trollstig. Lördagen 8 augusti på Gruvans Dag är det invigning. På området finns vandringsleder samt en grillplats med bord

PER ROSÉN

Det är på parkeringen det syns att platsen och omgivningarna har många besökare. Foto: Gräne Gruva.

Derome Trä & Nostalgimuseum

Figurer tillverkade med hjälp av motorsåg Foto: Einar Brodin

Nu har NAV fått en första medlem utanför regiongränsen, nämligen Derome Trä- och Nostalgimuseum i Derome.

Här finns en mycket stor och intressant samling av handverktyg och maskiner för träbearbetning samt många olika bruksföremål av trä.

Museet startade 1991 av Erling Andersson. Hans stora intresse för trä har under 30 år inbringat cirka 8000 handverktyg och 300 större och mindre maskiner.

Till de större maskinerna hör en ångmaskin samt en ånglokomobil som drar en ramsåg. På söndagar under sommaren är dessa maskiner i gång.

Erling Andersson har utsetts till ”Årets Arbetsmyra 2020” av Arbetets Museums Vänförening.

EINAR BRODIN

Maskiner för tvätt

Foto: Einar Brodin

Berättelsen om en tvättmaskin

Den första modellen av Junga tvättmaskin, tillverkad i gjutjärn och rostfri plåt. Tvätteffekt 8 kg, värmeeffekt 6 kW, 1 Hk motor, 1400 v/m centrifug. En av de första maskinerna finns att se i vitvaruaffären Bröderna Gustafssons i Åsle. Fotot: från Digitaltmuseum, Peter Häll, Tekniska museet

Många företag har startat med en uppfinning och tillverkning i liten skala och för detta företag, Junga verkstäder AB, började det år 1950.

Hans Rosling berättade ofta vid sina föredrag om uppfinningen av tvättmaskinen som sparat mycket arbete åt kvinnor, som alltid skötte detta tunga arbete. På den lilla Korsgården i Jung i Vara kommun i Västergötland var det inget undantag, det var mor Anna som såg till att husfar och de båda sönerna hade rena kläder.

Det sågs nästan som en självklarhet att sönerna Harry och Karl-Erik Andersson som växte upp på en bondgård borde ägna sig åt lantbruk. Den äldre brodern Harry var också helt inriktad på detta, men Karl-Erik hade mera lust och läggning åt det tekniska området och höll mest till i brygghuset med svarv och verktyg. Mor Anna blev irriterad dels över att Karl-Erik inte ville hjälpa till i lantbruket, samt att han smutsade ned sina overaller dubbelt så fort som Harry. ”Du kunde väl åtminstone bygga mig en tvättmaskin”, sa hon.

Mor Anna tyckte att hon behövde en sådan för all tvätt och tog kontakt med en tvättmaskinförsäljare, Erik Smedberg i Tråvad. Denne kom och visade sitt sortiment och gjorde flera besök, men fick beskedet att man skulle tänka på saken. När han en dag kom för att förhoppningsvis få göra ett avslut, sade Mor Anna: Jag behöver inte köpa en tvättmaskin för Karl-Erik har gjort en åt mig. ”Kom med till mjölkrummet får du se”!

Där stod en tvättmaskin av en helt ny konstruktion med en roterande cylinder och med inbyggd centrifug. Erik Smedberg blev väldigt imponerad av vad han såg. ”Kan du göra fem sådana åt mig så kan jag sälja dem”, sade han till Karl-Erik.

Karl-Erik åtog sig detta och därmed var grunden lagd för en blygsam serietillverkning. Karl-Erik började anställa några duktiga medarbetare bl.a. en ung ingenjör Rolf Skaffman som kom att betyda mycket för företaget och stannade där till sin pension. Försäljningen skedde förutom av Erik Smedberg även av andra återförsäljare.

Maskinen blev känd som Junga TMC-8 och tillverkades under många år.

Vid en utställning hade en representant för Asea-företaget Elektro-Skandia lagt märke till Karl-Eriks tvättmaskin-konstruktion, som skilde sig markant från andra och inte behövde så mycket vatten för tvättprocessen.

Man tog kontakt med Karl-Erik och lade en första order på 2 000 maskiner! I branschen hade man inte räknat med att han skulle klara sig så länge mot de stora. Nu kunde man verkligen tala om serieproduktion och man behövde personal som kunde hantera rostfri plåt. Nu föll det sig så lyckligt att ett företag i Vara som tillverkade mjölk tankar och annan utrustning i rostfritt för mejeriindustrin skulle flytta sin tillverkning till Nyköping.

De anställda erbjöds att flytta med eller sluta sina anställningar. Efter som de flesta ville stanna i bygden fick Karl-Erik ett värdefullt tillskott av yrkeskunnig personal.

Företaget växte undan för undan och man började även att tillverka diskmaskiner. Försälj-

ningen av maskinerna hade nu med ensamrätt övertagits av Asea-företaget Elektro-Skandia i Stockholm.

Erik Smedberg som var den första säljkanalen fick vara kvar som säljare.

Jung-företaget, som nu bytt namn till Cylinda, växte snart till Vara kommuns största företag med över 600 anställda. 1978 förvärvades Cylinda av ASEA som ändrade namnet till Asea Cylinda. 1988 förvärvades bolaget av Asko som

ändrade namnet till Asko Cylinda. Mellan år 2000 och 2010 ägdes Asko av italienska Antonio Merloni Group men från 2010 ägs Asko i stället av vitvarutillverkaren Gorenje från Slovenien.

I februari 2013 flyttades tillverkningsenheten av tvättmaskiner och torktumlare till Slovenien och i juli samma år flyttades även diskmaskintillverkningsenheten dit. Utvecklingsdelen flyttades till Lidköping.

Ja detta var berättelsen om Cylinda som började blygsamt i ett mjölkkrum i Jung och blev ett världsföretag.

Källor:
Wikipedia
”Entreprenörerna” av Ingmar Jakobsson

På nedanstående länk berättar Hans Rosling om den magiska tvättmaskinen som revolutionerat det tunga arbetet med att tvätta och som till övervägande del sköttes av kvinnor.

www.ted.com/talks/hans_rosling_the_magic_washing_machine?language=sv#t-12354

STIG OLSSON
gm Einar Brodin

NAVs Evenemangskalender

I förra Nyhetsbrevet informerade vi om NAVs Evenemangskalender. Så i dessa tider vill vi påminna om att när det ges möjligheter att anordna evenemang (Öppet för besökare) finns möjlighet att använda Evenemangskalendern för att synliggöra det som händer på våra arbetslivsmuseer.

För att läggas upp i evenemangskalendern behöver det vara ett eget evenemang, som är öppet och tillgängligt för alla besökare. Ett evenemang definieras vi som något som pågår under en kortare tid. En utställning som pågår under längre tid, klassas inte som evenemang.

Finns det evenemangsdagar som uppmärksammar utställningen, t.ex. invigning eller avslutning, får även dessa gärna uppmärksammas i evenemangskalendern.

Genom att fylla i ett enkelt formulär kan ni själva lämna all den information som behövs för att presentera ert evenemang.

Formuläret finns på NAVs hemsida under “MEDLEMS-INFO – Anmäl evenemang. Alternativt; www.navivast.se/anmal-evenemang.

Skicka in era evenemang ett och ett, tillsammans med en lämplig bild som passar ert evenemang och gärna med en länk till er egen hemsida. Om det saknas en bild från er kommer det att visas en standardbild med NAVs logga.

Skicka gärna in fler av era planerade evenemang om ni har fler på gång (inom 3-4 månader).

Det färdiga resultatet hamnar som ett inlägg på sidan Evenemang. Det kan det ta 2-3 dagar innan publiceringen syns på hemsidan.

Uppgifter ni fyller i formuläret:

- Rubrik
- Text som beskriver evenemanget, gärna med länk till er hemsida
- En bild
- Platsen med adress
- Datum och tid för evenemanget

Vid eventuella frågor är ni välkomna att kontakta;
ola.nilsson@navivast.se

Yrken som försvann: Vattenrallaren

Vattenrallare vid bygget av Olidans kraftstation i Trollhättan 1915. Fotografen är okänd

När vi i Sverige under 1900-talet började bygga vattenkraftstationer för elproduktion uppkom en ny yrkesgrupp, vattenrallarna. De som kallades rallare är huvudsakligen förknippade med utbyggnaden av järnvägen, då dessa arbetare flyttade från plats till plats där det byggdes järnväg och fanns arbete.

I slutet av 1890-talet var det många järnvägsbyggen igång i landet och det fanns gott om arbete. Hur pass många som var anställda saknas verklig uppgift om, men siffran borde överskrida 10 000 rätt väsentligt.

Vattenrallare specialiserade sig på arbeten med vatten, huvudsakligen vattenkraftverk, och blev med tiden en specialiserad grupp med speciella kompetenser. Det var ett tungt och ibland farligt arbete att gräva, spränga och anlägga allt ifrån avloppssystem till kanaler och då främst vattenkraftverk.

Speciellt var yrkesgruppen stark i mitten av 1900-talet då den stora utbyggnaden av svensk vattenkraft genomfördes, huvudsakligen då i de stora älvarna i Norrland.

En startpunkt skedde dock i Trollhättan då närmast en rallarinvasion tog sin början 1906. Industrin hade utvecklats med stormsteg. Nu skulle kommunen göra livet bekvämare för invånarna genom att ordna vatten och avlopp.

Staten hade samtidigt beslutat att bygga en ny slussled och insett möjligheterna med vattenfallen och beslutat att anlägga ett vattenkraftverk i Trollhättan.

Rallarna såg möjligheterna att få arbete och kom från landets alla hörn. Främlingarna kom att bilda en särskild grupp i samhället och de flesta kunde urskilja vem som var Trollhättebo och vem som var rallare.

Bland annat hade nykomlingarna en särskild klädstil med storväst, bredbrättad hatt och vida manchester-byxor. Levnadssättet gjorde också att man på attityd och personlighet kunde särskilja rallarna från stadens ungdomar, och inte sällan hamnade dessa i slagsmål.

När de stora anläggningsarbetena var klara drog många vattenrallare vidare till nya platser och nya arbeten. Idag, när vi inte längre bygger några nya stora vattenkraftverk, finns det nog ingen som längre kallar sig vattenrallare.

Deras bidrag till vår elförsörjning i Sverige har varit avgörande och det kan vara värt att minnas dem som en viktig yrkesgrupp.

HENRIK OLSSON

Skogsmuseet i Daretorp blir tillgängligt digitalt

Skogsmuseet i Daretorp med en del av alla föremål som finns i museet Foto; Daretorps Museum

Leader Östra Skaraborg har gett Daretorpbygdens Intresseförening ett mycket efterlängtat besked om projektstöd. Nu startar projektet Daretorps Interaktiva Skogsmuseum.

– Målet är att det ska bli lika enkelt att söka information om museets föremål som att ta fram priset på äpplen i Ica, säger föreningens ordförande Helena Dagman.

Det har redan gått fem år sedan Skogsmuseet i Daretorp invigdes. Sedan dessa har utvecklingen rusat och idag har museets besökare större krav på information och tillgänglighet till olika data. Genom föreningens kontakter i nätverket NAV (Industrihistoria och Arbetslivsmuseer i Väst) började inspirationen för att utveckla skogsmuseet spira.

Inom Leader Östra Skaraborgs program för lokal utveckling fanns möjlighet att söka bidrag till ett digitaliseringsprojekt. I höstas inleddes arbetet med att söka medel från Leader Östra Skaraborg för att göra skogsmuseet i Daretorp interaktivt. Projektnamnet är Daretorps Interaktiva Skogsmuseum. Hösten 2020 ska arbetet vara avslutat.

– Besökaren kommer då att själv kunna söka information om olika föremål genom olika digitala stationer i utställningen, förklarar Helena Dagman och fortsätter:

– Målsättningen är också att flytta in skogens alla ljud i museet så att besökaren får en förnimmelse av att befinna sig i skogen. Inom projektet kommer man även arbeta fram program för olika typer av temadagar för skola och föreningar med skogens förtecken.

Uppläggningsen för ett projektbidrag från Leader Östra Skaraborg är att det kontanta bidraget ska kvittas mot ideella arbetstimmar. I detta fall räknar föreningen med att inom projektet utför minst 1500 timmar till ett värde av över 330 000 kronor.

I det ideella arbetet ingår bland mycket annat att bygga flera nya utställningsmontrar. För att utveckla den lokala databasen och digitalisera uppgifterna om varje föremål kommer föreningen att anställa en ungdom från bygden.

– Den som känner för att göra en insats i projektet är hjärtligt välkommen i arbetsgemenskapen. Vi startar redan kommande måndag med ett stormöte, säger Helena avslutningsvis.

LENA JONSSON Västgöta Bladet

Historiska maträtter: Falukorven

Falu koppargruva var på 1600-talet Sveriges och norra Europas största arbetsplats. Vid Falu koppargruva användes stora mängder linor av tvinnad ox- och hästhud för att på olika sätt hissa upp kopparmalmen ovan jord. 500 oxar behövdes för att göra 100 meter lina. Oxarna kom främst från närliggande områden men då behovet av rep av oxhudar ökade blev allt fler områden leverantörer och till slut nådde beställningarna på djur ända ner till Småland.

Västra Götaland, främst Sjuhärad med tunga och svårod-lade jordar och fattiga bönder i gränsbygderna mot Danmark födde upp stora mängder oxar på 1600-talet. Av den mat som en vuxen åt, var 60 % oxkött, endast i mindre omfattning åt man kött av gris, häst eller kyckling.

Till Falu gruva levererades levande oxar i stora konvoyer som slaktades vid framkomsten till Falun. Köttet som egentligen var en biprodukt, om än en viktig sådan, saltades och röktes för längre hållbarhet. En del av betalningen för arbetarna vid gruvan bestod av tillgång till matvaror, och då inte minst oxkött. Änkor vars män hade omkommit i gruvan hade rätt till, att i all framtid på gruvans bekostnad få tilldelat några kilo kött varje vecka.

Då det fanns en överproduktion av kött från oxar var det den enda mat som kunde erbjudas fattiga änkor. Det blev nog med tiden lite enahanda att äta oxkött 7 dar i veckan. Därför kanske just tillverkning korv ändå var en uppskattad förändring. Korvens tjocklek och den böjda formen beror på att oxtarmar var det enda man hade att tillgå, även det i större kvantiteter

Under slutet av 1500-talet och i början av 1600-talet fanns mycket utländsk arbetskraft vid gruvan, inte minst tyska arbetare som hade stort inflytande. Det var just de tyska invandrarna som lärde svenskarna att göra korv av det rökta och saltade oxköttet.

Denna nymodighet till produkt nådde så småningom även Stockholm i slutet av 1700-talet.

Först i början av 1800-talet lanserades namnet falukorv i Stockholm på de korvar som i stora mängder levererades till Huvudstaden från trakten runt Falun i Dalarna.

Ordet Korv är ett gammalt nordiskt ord som betyder dels stump och dels böjd. Alltså böjd stump!

I en tidning från Stora Kopparbergs län 1834 kan man läsa om "fahlukorfen":

"Hvarje år afgå till hufvudstaden betydliga partier af i tillverkad rökt Köttkorf. Denna är i Stockholm allmänt bekant under namn af Fahlu Korf, och den har där många år haft god afsättning."

På 1800-talet ansågs falukorv vara "enkel arbetarmat". I början av 1870 tog Anders Olsson, grundare till charkuteriföretaget Melkers, upp traditionen att röka kött i sitt enkla slakteri. Den rökta korven runt Falun utvecklades omkring 1890 till det som vi idag kallar för falukorv.

Femte generationen Olsson driver idag Melkers Chark AB i Falun och är idag enligt egen utsago numera det enda företaget som tillverkar falukorv i Falun.

Idag är falukorven en så kallad "garanterad traditionell specialitet" Det innebär att receptet är skyddat av EU och att alla falukorvar som säljs måste följa samma grundrecept. Närmare 30 000 ton falukorv tillverkas i Sverige varje år. Hur många oxar blir det?

PER ROSÉN

Det finns två svenska produkter som fått EU:s märkning "garanterade traditionella specialiteter" – hushållsost och falukorv. En riktig falukorv idag skall;

- Tillverkas av fläsk- och nötkött (med minst 45 procent kötthalt)
- Innehålla potatismjöl, konserveringsmedel, vatten, salt och kryddor
- Ha en fast konsistens
- Ha en svag till tydlig smak av rök, kryddor och salt
- Färgen i snittytan ska vara svagt till tydligt brunrosa

Namnskyddet av "falukorv" godkändes som **Garanterad traditionell specialitet** (GTS), 2001

Falukorven kan kokas, stekas, grillas eller ugnsgatineras. Stekning är fortfarande en vanlig tillagningsmetod.

Källa: Europakommissionen

Kurser!

Välkommen till en dag om ”tidsresor”!

De sedan tidigare planerade dagarna i april blev uppskjutna.

Vi erbjuder nu nya datum i november!!

Spara datum – mer information kommer!

Flera kulturarvsföreningar och museer i Västra Götaland, varav en del finns med i Kulturkatalogen Väst, har verksamhet som är inspirerad av ”tidsresemetoden”. De besökande barnen får pröva sysslor från förr, ha på sig kläder som man hade förr – göra en ”tidsresa” och uppleva hur det kan ha varit att leva förr i tiden.

Britt-Marie Borgström från Jamtli (som varit föregångare i Sverige när det gäller tidsresepedagogik) besökte oss i Västra Götaland under två dagar i slutet av november förra året. Dagarna i Vänersborg och Tidaholm blev mycket uppskattade och vi erbjuder nu två likvärdiga dagar, en i Göteborg och en i Borås.

Välj den som passar bäst beroende på resväg och datum.

9 november, Göteborgs stadsmuseum eller **10 november**, Borås museum

Ur det preliminära programmet:

- *Presentation av Jamtlis verksamhet med tidsresor.*
- *Workshop med ”prova på tidsresa”- inledning och avslutning på en tidsresa. Diskussion av upplevelsen.*
- *Lek & lärmiljöer med rekvisita. Exempel på tidsresor och lek & lärmiljöer genomförda/uppygda av kulturarvsföreningar i Norden.*
- *På eftermiddagen blir det lokala presentationer från Västra Götaland. Om ert museum eller er förening har någon tidsreseinspirerad verksamhet att berätta om så hör av er!*

Ingen avgift för dagarna. Vi bjuder på lunch och fika! En mera utförlig inbjudan med tider, max antal deltagare och möjlighet att anmäla sig kommer i början av oktober!

Mer info kontakta: bo.ekberg@vgregion.se, tel 070 249 76 40

Bo Ekberg, Förvaltningen för kulturutveckling, konsulent natur- och kulturarv (Kulturkatalogen Väst och arrangörstödet)

Marika Russberg, Kulturarvskonsulent, Bohusläns hembygdsförbund